

4.8. Шморгун О.О. Міжнародні санкції як інструмент впливу на агресора: історія і сьогодення

Як відзначають дослідники історії міжнародних санкцій, визначення обсягу, спрямованості та часу реалізації цієї форми міжнародного примусу з метою досягнення бажаної мети є надзвичайно складною проблемою. Її успішне рішення ускладнюється тим, що, зазвичай, дуже важко провести межу між економічними санкціями та вкрай дотичними до них економічним бойкотом, блокадою, ембарго на поставку (в тому числі зброї), економічними обмеженнями, економічною дипломатією, економічним примусом тощо. Також вкрай важко провести розмежування між санкціями та протекціоністськими заходами, що, як відомо, можуть набувати характеру справжніх торгівельних війн.

Залишається не вирішеним і питання оцінки отриманого від застосування санкцій кінцевого ефекту. Також не можна ігнорувати небезпеку втручання країн – санкціонерів у внутрішні проблеми іншої держави без достатніх для цього підстав, а також скидати з рахунків і той факт, що в ідеалі санкції мають накладатись виключно на підставі відповідної резолюції ООН як ініціатора та, водночас, контролера цього виду покарання щодо порушника мирного співіснування. Проте, проблема легітимації будь-якого санкційного режиму у міжнародній політиці й досі залишається багато в чому нерозв'язаною, що може породжувати, і часто породжує, небезпеку зловживання країною (чи групою країн), що добровільно бере на себе роль міжнародного миротворця, своїми економічними та військовими перевагами, використання своєї геополітичної могутності у власних гегемоністських і, навіть, транснаціональних інтересах.

Адже, хоча формально санкції в особі ООН на державу накладає вся світова спільнота, насправді, за закладеними ще в Ялті, повоєнними принципами побудови системи міжнародної безпеки, для їх запровадження потрібна не просто відповідна резолю-

ція ООН, а й обов'язкове рішення Ради Безпеки ООН, яке до того ж має прийматися у консенсусному режимі постійними членами РБ ООН, тобто одностайно, чого в реальності домогтись вкрай важко. У повоєнний час другої половини ХХ ст. постійні члени Ради Безпеки нерідко блокували застосування санкцій до держав, що були і залишаються під їх патронатом.

Також нерідко не до кінця продумане застосування санкцій призводить до протилежних наслідків, а саме консолідації населення, для якого владою розігрується спектакль зовнішньої загрози тиранічному режиму (як це, зокрема, нещодавно відбулось у Росії), що породжує скепсис стосовно ефективності застосування, насамперед, економічних санкцій як таких.

Часто наслідки від застосування санкцій до одних держав, можуть негативно спрацювати зовсім в іншому регіоні, держави якого не причетні до порушення міжнародної безпеки. Нарешті, на міжнародному рівні члени Ради Безпеки, без погодження яких прийняття відповідної резолюції ООН неможливе, гарантовано мають можливість уникати освяченого всією міжнародною спільнотою покарання.

Говорячи про складності, які виникають в процесі запровадження санкційного режиму також слід зазначити, що ООН неодноразово стикалась із ситуацією, коли масштаб втрат, заподіяних санкціями іде врозріз з фундаментальною гуманітарною місією цієї організації. Тому зовсім не дивно, що в ООН протягом декількох десятиліть неодноразово проводились різноманітні заходи (семінари, конференції, наради) з метою розробки оптимальної моделі санкційної політики, яка з одного боку давала б очікувані світовою спільнотою позитивні результати.

Аналіз застосування різних санкцій щодо Югославії, низки країн Латинської Америки, Ірану, Іраку, Сирії, Судану, Китаю і, звичайно ж, Росії незаперечно свідчить про те, що, за великим рахунком, практично ніколи у попередній історії реалізація санкційної стратегії не була до кінця послідовною, через те, що цьому заважали бізнес-інтереси і саме тому видається цілком закономірним, що, зазвичай, лише пряме збройне втручання регіональних чи оонівських сил особливого призначення або його загроза, дозволяла досягти поставлених цілей, що так чи інакше є свідченням неефективності попереднього застосування санкцій. З іншого боку, в процесі накладання санкцій насамперед згідно відповідних резолюцій ООН, ця організація, так чи інакше, вимушена враховувати небезпеку гуманітарної катастрофи на підсанкційних територіях.

Ось чому про необхідність реформування ООН і Ради Безпеки в напрямі забезпечення можливості прийняття ефективних рішень в обхід блокади з боку членів Ради Безпеки, ведуться вже не одне десятиліття, – не випадково, багато членів ООН вже підписали декларацію про необхідність реформування цієї організації.

Необхідно підкреслити: відносно інших держав, які в історії ХХ ст. також підлягали санкційному покаранню, саме Росія є найбільш незручним об'єктом для застосування санкцій. Адже, насамперед, ця держава володіє успадкованим від СРСР, як мінімум, другим за потужністю ядерним потенціалом, відповідними технологіями виробництва ядерної зброї та засобів її доставки. Усвідомлюючи значущість вищезгаданого чинника для приборкання західних еліт, керівництво Росії витрачає велику частину бюджету на модернізацію своїх збройних сил, і, передусім, ядерної тріади.

Подібна ситуація диктує необхідність розробки механізму поступового введення санкцій для того, щоб не надто дестаблізувати ситуацію в країні та не спровокувати правлячий режим, з його прагненням до постійного «підвищення ставки», що робить В.Путін, до ескалації воєнних дій. Також важливим стримуючим чинником у застосуванні вкрай жорстких санкцій є те, що вони можуть стати потужним каталізатором катастрофічного занепаду російської економіки, небезпека якого цілком реальна.

Наступним важливим компонентом, що ускладнює розробку і успішне застосування санкцій, є величезні природні ресурси євразійської однієї восьмої суходолу планети. Саме завдяки розпродажу цих ресурсів за останній період путінського правління відбувається не тільки постійна модернізація ядерних і звичайних озброєнь та утримання хоча б відносно прийняттого рівня життя населення, а й підкуп західних політиків, бізнесменів та журналістів. Взагалі, при оцінці ефективності застосування санкцій не можна не враховувати того, що навіть за переважно сировинного характеру російської «економіки труби» (від експорту енергоносіїв отримується валютна виручка, що за неофіційними даними дозволяє сформувати до 60% бюджету) за рівнем ВВП економіка Росії займає одинадцяте місце в світі, а за рівнем ВВП, який обраховується за паритетом купівельної спроможності – шосте, що дає цій країні можливість принаймні деякий час протистояти санкціям.

Нарешті, дуже важливою перешкодою для прорахунку обсягу санкцій є неможливість об'єктивно оцінити де у зовнішній політиці Заходу закінчуються політичні й навіть гуманітарні мотиви безкорисливого характеру, спрямовані на відновлення геополі-

тичного балансу в світі, а де починаються бізнес-інтереси навіть не прагматичного, а брутально-утилітарного характеру. Така ситуація породжує велику ймовірність тіньових домовленостей, за яких стратегічні пріоритети міжнародної політики можуть бути принесені в жертву транснаціональним компаніям, метою яких є надприбутки за будь-яку ціну. Все це може призвести і призводить, як це нерідко траплялось у недавній історії, до порушень як режиму застосування передусім американських санкцій, так і контролю за їх запровадженням.

Крім того, подібна практика підриває авторитет західної коаліції у якості щирих поборників глобальної безпеки в очах третіх країн та сприяє появі у В. Путіна союзників серед лідерів східноєвропейських та латиноамериканських країн.

Якщо говорити про складність прогнозування можливих наслідків стосовно Росії, то не зважаючи на наростаючий характер санкційного тиску, щодо чергового падіння російського рубля, багато неупереджених економічних експертів відзначають, що запроваджені санкції швидше стали лише поштовхом до вже давно прогнозованого виходу західних нерезидентів з, і без того вкрай перегрітого, спекулятивного ринку російських цінних паперів. Важливо й те, що ослаблення російської грошової одиниці, та ще й на тлі достатньо високих цін на головний експортний товар – енергоносії, відбувається внаслідок багаторічної стагнації російської економіки, обумовленої розграбуванням національних багатств країни та неоліберальним курсом Центрального банку та російського уряду, безпосереднім наслідком чого став посилений відтік капіталів з Росії.

Про це пишуть навіть такі, в цілому антиукраїнськи налаштовані російські дослідники, як академік С. Глазьев, професори В. Катасонов і М. Делягін. Вони цілком слушно підкреслюють, що путінський уряд на чолі з президентською креатурою Д. Медведевим та автономний Центробанк проводять провашингтонський неоліберальний курс, набагато більш згубний для російської економіки, аніж найжорстокіші антиросійські санкції (драматизм ситуації полягає в тому, що, на жаль, не менш згубно такий же економічний курс уже багато років впливає не тільки на економіку, а й на соціальну та духовну сферу України, підриваючи її державотворчий потенціал).

Варто також враховувати, що на думку дуже багатьох неупереджених російських та західних аналітиків, запроваджені путінським режимом контрсанкції не лише здебільшого є вкрай неефективними з точки зору можливостей негативного впливу на свого головного геополітичного американського опонента, якого

вже відкрито називають ворогом, а й безглузді, позаяк часто наносять більшу шкоду російським фірмам та споживачам, аніж самі західні санкції.

Зрозуміло, що все вищесказане ускладнює оцінку реального впливу американської та європейської санкційної політики на російську економіку і суспільство. Саме тому у російському експертному середовищі існують полярні оцінки санкційного впливу. Одні експерти вважають, що навіть посилені санкції суттєво не впливають на стан російської економіки, яка, попри свою стагнацію, має великий потенціал стабільності, а також часто неафішовану підтримку з боку багатьох західних і східних політиків та бізнес-структур, внаслідок чого практично необмежений час зможе забезпечувати більш-менш пристойний, за російськими мірками, рівень життя для населення країни. Такої позиції, зокрема, притримуються знані незалежні вчені-економісти, що знаходяться, якщо не в опозиції до нинішнього російського суспільного ладу, то, принаймні, вельми критично налаштовані по відношенню до нього. Насамперед, йдеться про В. Іноземцева та А. Ілларіонова. Більше того, В. Іноземцев вважає, що санкції до певної міри на руку Кремлю: обвалюючи рубль, навіть за незмінної валютної виручки, переважно від природних копалин, вони допомагають наповнювати російський бюджет, номінований в рублях, роблячи його фіктивно профіцитним і завдяки цьому виконувати урядові зобов'язання перед населенням. А на думку Д. Потапенка у падінні рубля безпосередньо зацікавлений не тільки російський Мінфін, а й державні олігополії, які отримують прибуток за рахунок експорту нафти та газу, та російський ЦБ, що скуповує на «міжбанку» долар з метою поповнення золотовалютних запасів. Саме тому зниження курсу національної російської грошової одиниці відбувається не скільки наслідок дії санкцій, скільки свідомої гри на пониження вищезначених структур.

У цілому російські і західні експерти вважають, що лише значно більш жорсткі санкції можуть справді стати загрозою для путінського режиму. Німецькі аналітики до таких заходів відносять заборону експорту російських вуглеводнів, а також відключення Росії від системи міжбанківських фінансових телекомунікацій – SWIFT. Такої ж думки притримується і український економіст Е. Нейман. Але, водночас, через небажання доводити Росію до економічного колапсу, фахівці передбачають, що ймовірність відключення Росії від SWIFT досить невисока.

Аналітики С. Демура та В. Жуковський переконані, що, за словами багатьох російських функціонерів, «смішні» санкції уже не-

вдовзі призведуть до колапсу економіки і всього суспільного життя Росії.

Нарешті, такі російські науковці, як Н. Зубаревич, С. Губанов, В. Соловей, С. Сулакшин, В. Сімчера вважають що у путінської Росії ще існує резерв відносно стабільності у декілька років, що для України в її нинішньому кризовому стані цілком може бути критичним.

Серйозною проблемою є специфічність російського менталітету, в його нинішньому вигляді, що, знов-таки, робить малопередбачуваною реакцію навіть на реально жорсткі та руйнівні санкції. Принаймні, великою залишається ймовірність консолідації суспільства навколо путінського клану у випадку, якщо останньому знову вдасться черговий раз списати всі негаразди всередині країни на підступи Заходу.

Але навіть якщо стратегічна мета запровадження санкцій – усунення від влади самого режиму В. Путіна, яку вже прямо сформульовано у відповідних документах Держдепу і заявах багатьох американських політиків, і буде досягнута, існує реальна загроза, що на заміну йому прийде ще більш реакційний і небезпечний клан.

Крім того, ефективність всіх заходів суттєво знижується через низку вкрай складних обставин, пов'язаних із ставленням держав-миротворців до України. Йдеться про відсутність єдності між США та ЄС з питання продовження економічної блокади Росії, прив'язку теми зняття санкцій до імплементації так званих Мінських угод, які насправді дозволяють перетворити так звані незалежні Донецьку та Луганську республіки на постійні вогнища антиукраїнського сепаратизму інтегровані в українську територію. Хоча прийнятий ще у минулому році Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» (відомий як Закон про реінтеграцію або деокупацію Донбасу) фактично дезавує ці «угоди».

До цього можна додати постійні заяви лідерів праворадикальних та ліворадикальних сил в Угорщині, Австрії, Франції, Італії, Німеччині про начебто історичну належність Криму Росії, справедливість приєднання цього півострову до РФ, та необхідність скасування будь-яких «антиросійських» санкцій взагалі тощо. Останнім часом в центрі уваги знаходяться намагання канцлера Німеччини А. Меркель у тандемі з своїм російським «колегою» В. Путіним видати будівництво «Північного потоку – 2» за суто бізнесовий проект.

Залишається відкритим питання забезпечення ефективності контролю за реалізацією вже озвучених санкцій проти російського агресора. Отже, на тлі загальних декларацій про всебічну підтримку України у її справедливій боротьбі проти окупанта, багато дипломатичних та економічних акцій наших «союзників» все ще виглядають вкрай слабкими та непослідовними. Не може не викликати, як мінімум, здивування й те, що найменш болючі санкції були накладені на РФ саме за окупацію Криму, тобто за порушення територіальної цілісності України! І з точки зору здорового геополітичного глузду, навпаки, саме за цей акт брутального порушення Росією базових принципів існуючої системи міжнародної безпеки, що спираються на відповідні міжнародні правові норми, покарання мало б бути найбільш суворим.

А між тим, аналіз свідчить, що будь-які санкції, які є лише, часто запізнілою реакцією на небезпечну для світової спільноти поведінку, завжди менш ефективні за випереджуючу оцінку та попереджуючі дії щодо порушника. Класичний приклад: не в останню чергу саме завдяки неодноразовому оприлюдненню у ЗМІ А. Піонктовським прогнозу, згідно з яким існує велика ймовірність збройних провокацій Росії проти країн Балтії, відбулось введення в минулому році на територію Естонії, Латвії, Литви та Польщі чотирьох (британського, німецького, канадського та американського) батальйонів чисельністю 4 тис. чоловік, що фактично означає, що агресія проти цих держав автоматично означати-ме воєнний конфлікт з усім блоком НАТО.

Ситуацію значно ускладнює те, що внаслідок повної відсутності в Україні реальних реформ, держава знаходиться на порозі гуманітарної катастрофи. І не зважаючи на все це, нещодавно прем'єр-міністр заявив про неминучість чергового підняття ціни на газ до так званого «економічно обґрунтованого рівня», а саме, як мінімум, на 50%, яке за зізнанням В. Гройсмана також є однією з вимог МВФ, для надання наступних траншів, що безумовно лише посилить вже існуючі тенденції вимирання та еміграції народу України. Тобто в даному випадку йдеться про борговий тиск на Україну, що насправді є більш руйнівним за найжорсткіші санкції і цілком співставний з накладанням на нашу державу величезної контрибуції.

За умови, що у відповідності до стандартів ООН, у світі встановлена межа бідності на рівні 5 дол. на день, а в Україні за нинішнім законодавством прожитковий мінімум складає 1,8 дол. І, як наслідок всіх цих «реформаторських» починань – катастрофічний стан здоров'я не тільки дорослих, а й дітей та, що особливо трагічно,

передчасна смертність громадян у працездатному віці, перевищення більш як втричі чоловічої смертності над жіночою. Україна – друга за зростанням смертності країна в світі; смертність в нашій державі, яка вже понесла значні військові втрати, практично вдвічі перевищує народжуваність.

Тож не випадково, ціла низка українських економічних експертів та вчених економістів, таких як В. Лановий, В. Суслів, Ю. Гаврилечко, О. Охрименко, В. Степанюк, О. Соскін пропонують докорінно переглянути умови надання траншів або взагалі відмовитись від співробітництва з Міжнародним Валютним Фондом, як це недавно зробила Білорусь і, оголосивши дефолт, принаймні заморозити виплату боргових зобов'язань на підставі того, що рішення про співробітництво з міжнародними фінансовими структурами не було прийнято на всенародному референдумі, їх діяльність має суто лихварські цілі, а позики надавались заздалегідь антинародним режимам.

Разом з війсьними діями, що тривають в Україні четвертий рік поспіль, триваюча гуманітарна катастрофа породила не виїзд, а, фактично, втечу мільйонів найбільш кваліфікованих та працездатних українців (додатково до мільйонів тих, хто вже виїхав раніше).

Як наслідок: в Україні найгірша демографічна ситуація серед країн Європейського Союзу. При цьому наш, здавалося б, антиросійський союзник Польща, в якій уже перебувають мільйони українських вимушених переселенців, офіційно оголосила активне додаткове залучення максимальної кількості робочих рук з України і спрощений режим отримання польського громадянства саме для українців.

Втім, нещодавно і в Німеччині прийнято закон щодо відкриття свого кордону для українських біженців, що ще більше посилює демографічну катастрофу в Україні, в тому числі знесилить Збройні Сили нашої держави.

Зрозуміло, що подібна ситуація аж ніяк не сприяє зростанню прагнення жителів окупованих територій України знову знаходитись в її складі, надаючи російським окупантам додаткові переваги у нинішній «гібридній війні». Більше того, навіть частина українських підприємств порушує економічні санкції проти Росії (в тому числі у ЗМІ з'явилась інформація про українських поставальників під час будівництва Кримського мосту).

У зв'язку з цим все більш очевидною стає необхідність використати закон щодо відмивання коштів отриманих злочинним шляхом проти українських олігархів.

Висновки та рекомендації.

Головний висновок проведеного аналізу полягає в наступному: по справжньому ефективними можуть бути лише санкції, які на тактичному та стратегічному рівнях поєднуються з комплексом заходів, спрямованих на знищення причин, що породили прагнення тієї чи тієї держави порушувати у внутрішній та зовнішній політиці фундаментальні принципи людських прав і свобод.